

*Вишиња Станчић**

Институт за политичке студије, Београд

Зоран Грубишић

Факултет за банкарство, осигурање и финансије, Београд

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И ПОЛИТИКА УСЛОВЉАВАЊА ММФ-А**

Сажетак

У овом раду аутори се најпре баве анализом појма неолиберализам, који данас представља преовлађујућу економско-политичку доктрину и систем вредности и као такав представља интригантан појам политичке теорије и праксе. Образлаже се настанак и развој система неолиберализма и показује се у којим елементима се разликује у односу на класични либерализам. Затим се показује да се систем неолибералног капитализма, по мишљењу аутора, пре свега састоји у потчињености политике и демократских институција првенствено профиту. Оваква неолиберална стратегија оличена је, између осталог, у политици условљавања ММФ-а, па се аутори даље баве разматрањем ове политике, као и давањем критичких оцена њених циљева и резултата. На основу ових теоријских анализа и мноштва емпиријских индикатора аутори указују на постојање кризе легитимитета демократије, односно на супротстављеност политике корпоративне државе и циљева демократске политике.

Кључне речи: либерализам, неолиберализам, демократија, профит, капитализам, легитимитет, ММФ, политика условљавања.

* Истраживач приправник, Институт за политичке студије, Београд

** Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179009 Института за политичке студије Београд, а финансира га Министарство просвете и науке Републике Србије.

Чини се да данас неолиберализам, као доктрина и пракса економско- политичког развоја, представља преовлађујући дух времена. Након неуспеха (на дуги рок) кејнзијанске политике државне интервенције, у другој половини седамдесетих година XX века на светску сцену ступио је неолиберализам. Од Тачер-Реганове ере, преко слома система реалсоцијализма, па све до данас, он представља доминатну економску политику Запада. Сведоци смо, међутим, кризе идеологије неолиберализма, кризе која се огледа не само у њеној економској, већ и у политичкој димензији.

Неолиберализам, свакако, има своје неспорне историјске заслуге. После пада Берлинског зида и коначог симболичког краха система реалсоцијализма, он је пре свега представљао израз потребе да се напусти једна неефикасна привреда и недемократска држава. У земљама Источне Европе оваква промена наговештавала је крај државне репресије и освајање слободе. Приватна својина и слободно тржиште узети су као неспорне претпоставке системских промена.

Поред ове трансформације, неолиберализам је, као систем вредности и економско-политичка доктрина насупрот реалсоцијализму, обећавао и политичку слободу појединца, једнакост пред законом, као и ограничену и контролисану власт. Данас се, међутим, намеће питање да ли је ова либерална револуција заиста и остварена и у којој мери су освојене слобода и једнакост. Да ли је можда, не само у бившим реалсоцијалистичким земљама, него и на Западу, где су либерализам и демократија и рођени, последњих деценија „слободно тржиште” однело превагу над демократијом?

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ: НОВИ ТОТАЛИТАРИЗАМ?

У земљама Источне Европе појава неолиберализма је у ствари била реаговање на тоталитарни режим реалсоцијализма, који се најпре огледао у гушењу политичких слобода и планској економији. Теоретичари неолиберализма понудили су плодну критику командне економије изразивши је следећим ставовима: „Комбинација политичке и економске моћи у истим рукама представља сигуран рецепт за тиранију...Када нешто поседују сви онда га не поседује нико, па нико и нема непосредног интереса у одржавању и побољшању његовог стања...”¹⁾

1) Види: Зоран Видојевић, *Транзиција, рестаурација и неототалитаризам*, Институт друштвених наука, Београд, 1997, стр. 105.

Неолиберализам је тако у почетку заиста и био реаговање на стварне проблеме привредног развоја који су изазвани превеликом и неодговарајућом улогом државе и гломазног бирократског апарата. Истакнути теоретичар Видојевић даје тачну оцену: „Ако је погрешна оцена да су сваки ‘колективизам’ и сваки повећани интервенционизам државе са становишта њене редистрибутивне функције - ‘пут у ропство’, при чему се не прави квалитативна разлика између државе благодатања и реалсоцијалистичке државе, то не значи да не стоји неолиберална критика реалсоцијалистичког система у коме се редистрибутивна, арбитарна и репресивна функција државе преплићу, а та држава, временом, нужно постаје економски дисфункционална и паразитарна.“²⁾

Оно што такође представља заслугу неолиберализма јесте истицање потребе за контролисањем и ограничавањем сваке власти, па и демократске, као и указивање на потенцијалну опасност од тираније већине. Ствари, међутим, нису тако једноставне. Тоталитаризам, који је до данас представљао дистинктивно обележје искључиво нацифашистичког и стаљинистичког режима, чини се да обележава и савремени историјски тренутак и да није ствар само прошлости.

Наиме, неолиберализам представља модификацију и редукцију класичног либерализма која би се састојала у радикализацији двају елемената: приватне својине и профита. Суштина неолиберализма се тако састоји у померању тежишта од слободе појединца ка профиту, крупној приватној својини и светској експанзији капитала.³⁾ Дакле, неолиберални капитализам је такво уређење у коме је све подређено новцу, тј. профиту, односно у коме су политика, демократске институције и уопште целокупан начин живота потчињени економији.

На овај начин створени су услови за појаву новог облика тоталитаризма, тоталитаризма који се развио у оквиру неолибералног система, иако се на први поглед чинило да су ови појмови међусобно супротстављени. „Ако се има на уму блискост, премда и посредованост веза између глобоцентричних корпорација и влада „клуба” најразвијенијих земаља, затим огромна улога индустрије

2) Зоран Видојевић, *Транзиција, рестаурација и неототалитаризам*, Институт друштвених наука, Београд, 1997, стр. 102.

3) Види: Зоран Видојевић, *Транзиција, рестаурација и неототалитаризам*, Институт друштвених наука, Београд, 1997, стр. 97.

наоружања у привредама тих земаља, посебно Сједињених Држава, чврста повезаност војноиндустријског и нафтног комплекса с тежњама западних држава за планетарном доминацијом, као и с улогом НАТО-а – може се закључити да се претежни део подлоге настајућег либералног тоталитаризма налази у типу *политичке економије* савременог, екстраразвијеног капитализма.⁷⁴⁾

Неолиберални модел економије је, показује се, образац који Запад, на челу са Америком, тежи да наметне остатку света како би остварио своје интересе. Оваква неолиберална стратегија оличена је, између осталог, у политици условљавања ММФ-а, који представља врх пирамиде. ММФ је тај који, путем политике условљавања, земљама у развоју намеће либерализацију тржишта капитала, која затим треба да омогући лак и неометан улазак великих транснационалних компанија на тржишта неразвијених земаља. На овај начин остварују се интереси развијених земаља, на уштрб неразвијених, и још једном показује да трка за профитом руши пред собом све остале прокламоване циљеве и идеале.

Политика условљавања ММФ-а

Стабилизациони програми су дизајнирани како би се изборили са макроекономском неравнотежом. Та неравнотежа се традиционално од стране Међународног Монетарног Фонда (ММФ-а) дефинише као резултат неравнотеже између агрегатне тражње и капацитета агрегатне понуде. Таква неравнотежа ће типично резултирати са непожељним трендом, како по питању инфлације, тако и по питању платнобилансних неравнотежа. Ипак, по ставовима ММФ-а, појава упорног платнобилансног дефицита је оно што захтева јасну корективну акцију. Јер, док се нежељени ниво инфлације може толерисати релативно дуг период (наравно, на ограниченом нивоу), платнобилансни дефицит може опстајати само онолико дуго колико може бити финансиран из девизних резерви или путем позајмљивања.

Још од 1947, када је ММФ отворио своја врата земљама чланицама којима је био потребан кредит да финансирају платнобилансни дефицит, Фонд је морао да разуме узроке таквог дефицита и, квантитативно и квалитативно, креира мере политике које би то превазишле. Једино тада ММФ може да дође до мишљења да ли

4) З. Видојевић, *Куда води глобализација*, Филип Вишњић, Београд, 2005, стр. 185.

ће политика дате земље бити довољна да се успостави равнотежа и, уколико не, да инсистира на појачаном политичком пакету као услову за добијање Фондовог кредита.

Једна од главних функција ММФ-а је да помогне земљама чланицама које су се суочиле са озбиљним платнобилансним неравнотежама. Главно средство путем кога се у прошлости обезбеђивала подршка је путем станд-бу аранжмана, према којима Фонд гарантује члану да ће му бити омогућено да позајми девизе током одређеног (специфицираног) период и до одређеног (специфицираног) износа. Приступ члана средствима Фонда се изражава у виду транши које су једнаке 25% од квоте те земље у Фонду. Прва од њих (резервна транша) је доступна аутоматски на захтев и без икаквих услова, следећа (прва кредитна транша) је предмет минималних услова. Фонд такође има друге благо условљене олакшице као што су компензаторне финансијске олакшице (ЦФФ⁵⁾). Међутим, да би се позајмиле тзв. »више кредитне транше« финансирање је условно у смислу да влада чланица треба да задовољи Фонд, од кога очекује кредит као подршку, адекватним програмом домаће политике дизајнираним да уравни платни биланс. Суштина уговореног програма се састоји у бројним »критеријумима о перформансама« које су написане у »писму о намерама« од стране члана и континуирани приступ кредиту је условљен остваривањем адекватног прогреса у испуњавању ових критеријума. Критеријуми о перформансама варирају од случаја до случаја, али типично укључују квартална ограничења на укупну домаћу кредитну експанзију и на кредите јавном сектору, као и ограничења на задуживање у иностранству. Депресијација девизног курса може такође бити укључена у програмима, најчешће као предуслов за споразум. Писмо о намерама такође укључује друге мере које, међутим, нису критеријуми о перформансама, тако да континуирани приступ кредиту није условљен њиховим применама.

Док се принцип условљавања до сада није у многоме оспоравао, постоје јака размимоилажења око дизајнирања и примене условљавања. Конкретно, случајеви појединих земаља се разликују према односу на конкретне критеријуме о перформансама. Често су кредити преговарани док се земља чланица налазила у економској кризи, са резервама које се смањују, страним дугом који се акумулира, инфлацијом која се убрзава и озбиљним проблемима

5) CFF – Compensatory Financing Facility

везаним за производњу. Док ово са једне стране повечава вредност приступа Фонду, као зајмодаваоцу последњег извора помоћи, са друге стране то даје преговорима нежељену тежину, са осећајем да влада чланица жури са акцијом коју би радије избегла верујући да то слаби њену преговарачку позицију према Фонду. ММФ се, са своје стране, осећа принуђеним да уведе теже услове него што би иначе било потребно да је чланица тражила помоћ у ранијој фази. Постављена политика условљавања може деловати увредљиво за земљу чланицу, како због губитка суверенитета, тако и због веровања да циљеви Фонда нису у сагласности са циљевима националне владе. Управо из тог разлога ММФ се често налази у улози жртвеног јарца који мора да наметне непопуларне мере које су неизбежне због лошег управљања економијом.

ММФ-ови стабилизациони програми се заснивају на садржају ММФ-овог условљавања, степену флексибилности и адаптивности која је уговорена у прихваћеном условљавању и концентрацији на ограничење на домаће кредите као кључном елементу ММФ-а. Анализа огромне већине програма спроведених у шездесетим, седамдесетим и првој половини осамдесетих⁶⁾ је показала да је јачање платнобилансне позиције био неизбежан први циљ. Циљеви везани за инфлацију и раст су били секундарни, док расподела дохотка и богатства једва да је била истакнута у оквиру поменутих циљева. Анализом истог узорка од стране ММФ-овог особља утврђено је да су основни узроци платнобилансних тешкоћа ефекти експанзивне политике на страни тражње и други аспекти домаћег управљања. Егзогеним факторима је дата много мања важност.

Што се тиче садржаја ММФ-ових програма подршке идентификују се три компоненте:

- 1) Предуслови (представљено само у неким случајевима);
- 2) Критеријуми о перформансама;
- 3) Други елементи.

Критеријуми о перформансама формирају чврсту основу програма и неизбежно укључују ограничења на кредите домаћих банака укупно (који се дају како влади, тако и јавном сектору). Други елементи програма могу бити бројни и у широком спектру (укључујући извештаје о фискалној и монетарној политици, надницама

6) Детаљније о овоме види код Killick, T. 1985. *The IMF and Stabilisation: Developing Country Experiences*. Gower House and Overseas Development Institute. Brookfield.

и ценама, ефикасности јавног сектора, итд.), али сви ови елементи нису обавезни.

Прилагођавање девизног курса је чинило половину примењених програма у последње две декаде. Либерализација трговине и плаћања је такође била у неким случајевима елемент програма. Међутим, постоје стандардне клаузуле које обавезују земљу зајмопримаоца да се одупре увођењу нових, или интензивирању постојећих, девизних контрола.

Фондова званична политика је да прилагоди условљавање условима конкретне земље, при томе задржавајући једнообразност третмана међу земљама. Чини се да већина оптужби да постоји стереотип ММФ-овог пакета који се примењује у свим земљама није одржива.

Што се тиче једнообразности пакета мера који се примењује међу земљама, тврди се да Фонд није у могућности да ово у већој мери постигне због ефективног лобирања од стране неких змеља у Извршном одбору. При томе, највећи губитници су земље са недостатком по питању важности геополитичког положаја. Што се тиче, рецимо, проблема који су настали после нафтних шокова, утврђено је да је Фонд препознао импликације велике глобалне неравнотеже на дефиците појединих земља и своју сопствену улогу у свему томе. Одговорио је тако што им је повећао моћ задуживања, створио нове олакшице или проширио постојеће и допустио делимично омекшавање политике условљавања. Ипак, утврђено је да је ММФ тешко мењао садржај његових програма како би се прилагодио измењеној форми прилагођавања које се захтевало као одговор на егзогено генерисане платнобилансне дефиците. Тип платнобилансне неравнотеже са којом се Фонд суочио са земљама у развоју, увозницама нафте током раних осамдесетих, указао је на неопходност измена у структури производње и тражње. Фонду је, међутим, било тешко да преокрене садржај условљавања у овом смеру. Монетарни приступ платном билансу, иако је дао велики допринос разумевању, представљао је предмет бројних ограничења и критика.

Резултати политике ММФ-а

На уопштеном нивоу, платнобилансни дефицити у земљама у развоју који су уследили након два нафтна шока представљали су велики изазов за Фонд. Традиционално, ММФ-ови програми подр-

шке су били краткорочни, креирани да се изборе са неравнотежама које су резултат вишка агрегатне тражње. Након 1974, у све већој мери се прихвата становиште да извор платнобилансног дефицита могу бити примарно егзогени фактори, пре него промашаји у вођењу домаће политике. Разлика између ова два извора неравнотеже није баш тако јасна, пошто промашај у смислу непредузимања корективне акције, чак и када је узрок примарно екстерни, мора да се квалификује као лоше управљање. Билокако, после нафтних шокова природа платнобиланских проблема земаља и односа ММФ-а према њима се променила. Величина неравнотеже, ограничене могућности његовог финансирања и природа погоршавања односа размене (која није привремена) сугеришу да би временски хоризонт спровођења прилагођавања реално очекујући могао бити дужи него раније и да ефикасно прилагођавање због измењеног међународног окружења мора имати структурну димензију.

Ипак, углавном се тврди да су неке владе земаља у развоју биле споре у одговарајућим, барем делимично, иреверзибилним реакцијама на погоршавање у њиховим односима размене до којег је дошло због два нафтна шока и светске рецесије у раним осамдесетим. Неки су одреаговали неадекватно на ове екстерне шокове, делимично због одбојности да посвете довољно пажње економској стабилизацији као циљу вођења макроекономске политике. Екстерни узрок платнобиланских тешкоћа не уклања потребу за одговарајућим домаћим прилагођавањем. Када се једном утврди недостатак девизних резерви као обавезно ограничење економског развоја, тада се очекује креирање политике која би се изборила са овим ограничењем као део напора усмерених ка развоју. Ту се истиче важност избегавања претеране фискалне и монетарне експанзије, веће коришћење ценовног механизма и склоност ка активnoj политици девизног курса.

Посебан изазов за ММФ су представљале привреде у транзицији које су већином током 90-их напуштале централну планску привреду и прилагођавале се на услове тржишне економије. Ту је додатно истакнут значај структурних ефеката на страни понуде.

Из свега овога заједно се може констатовати да су осамдесете и деведесете биле обележене значајним променама у међународној економији. Могућности екстерног финансирања су полако слабиле за многе земље и као резултат тога ММФ-ово позајмљивање је изузетно скочило током касних осамдесетих и почетком деведесетих.

Штавише, услови по којима су земље чланице позајмљивале од ММФ-а су по историјским стандардима били необично слаби: фискалне и екстерне неравнотеже су биле велике; производња је често била у паду; инфлација је често била висока. У већини земаља, ове слабости нису биле једноставно цикличне, већ су резултирале из дубоко укоревених структурних поремећаја. Ове околности су поставиле озбиљан изазов за дизајнирање »политике условљавања«. Условљавање је морало да буде разрађено у односу на традиционално ослањање на ограничење на страни тражње.

Из овога је ММФ извукао две поуке:

- политика на страни понуде са циљем да се учврсти раст постаје важан део условљавања;
- условљавање почиње више да се фокусира на одрживост политике на средњи рок (не само на кратак рок).

Ова питања су испитана од стране ММФ-а⁷⁾ и закључено је да је концептуални приступ дизајнирању програма прилагођавања био здрав, да се већина земаља држала зацртаног програма у разумној мери и да се већина аспеката макроекономских перформанси побољшала. Ипак, највећи добици су били на екстерном плану, развој кључних домаћих таргета – инфлације, инвестиција и раста – био је мање импресиван.

Економски услови при постављању споразума су, скоро без изузетака, били поразни. Већина земља је подносила дубоке проблеме – велике институционалне слабости, фискалну недисциплину и слабу екстерну конкурентност. У таквим околностима, многе земље су биле гурнуте у кризу изненадним спољним поремећајима, као што је погоршање у трговинским односима. Друге земље су се суочавале са постепеним погоршавањем екстерних рачуна, ерозијом екстерних резерви, успоравањем раста, недовољном штедњом и инвестицијама и порастом инфлације. Типично, први одговор је био позајмљивање у иностранству, без покушаја суочавања са поменутиим проблемима. Земље су обично гледале на ММФ као на подршку последњег извора помоћи⁸⁾.

7) Испитано је условљавање 45 уговора о позајмљивању одобрених између 1988. и 1991. за 36 средње развијених земаља у студији: IMF Study. 1995. »IMF Conditionality Review: Experience Under Stand-By and Extended Arrangements, Part II: Background Papers«. IMF Occasional Paper. Washington. No. 129.

8) lender of last resort

Резултати већине студија⁹⁾ показују да је највећи добитак концептуалног приступа током 90-их на екстерном плану. За земље које су се суочиле са знатном задуженошћу и укореењеним структурним дисторзијама, пре него цикличним слабостима платног биланса, заснивање програма само на ограничењу тражње би захтевало неприхватљиво дубоку депресију. Самим тим, политика на страни понуде којој је циљ да подржи раст – као што је смањење владине улоге у привреди и отварање привреде ка међународној конкуренцији – постаје важан део условљавања. Стратегија којом би требало да се суочи са макроекономским неравнотежама има три елемента:

1. Усмеравање на домаћу тражњу путем фискалних и кредитних ограничења;
2. Примена структурних реформи како би дошло до позитивног ефекта на страни понуде и како би се побољшала ефикасност коришћења ресурса;
3. Обезбеђење међународне финансијске подршке програму (често да би се регулисала екстерна неравнотежа).

Степен ослањања на сваки од ових елемената треба прилагодити специфичностима сваке земље појединачно. Рецимо таргетиране промене у свим дефицитима су израженије код земаља са већом стартном неравнотежом.

Иако су све земље имале заједничка оштра екстерна финансијска ограничења, почетни услови су варирали по земљама. У земљама које су тек почињале процес прилагођавања, екстерне тешкоће су све чешће одражавале неравнотежу између онога што је апсорбовано и онога што је произведено. У многим латиноамеричким и источноевропским земљама превелика тражња у односу на понуду довела је до високе инфлације, али је у многим азијским и афричким земљама инфлација била ниска. Централноевропске земље су увеле нову димензију у традиционалну различитост иницијалних услова: генерално, њихова потреба за (и обавезивање према) структурним реформама је далеко превазилазила друге земље. У исто време, колапс њихових главних извозних тржишта и погоршавање у њиховим односима размене учинили су да прилагођавање изгледа обесхрабрује.

9) Schadler S, "How Successful Are IMF-Supported Adjustment Programs?", *Finance and Development*, IMF. Washington, 1996.

У многим земљама макроекономске перформансе су се побољшале током спровођења споразума, док се у другим то десило нешто касније. Као што је напоменуто, у највећем броју земаља платнобилансне кризе су брзо решаване, док су девизне резерве скочиле на стабилан ниво. Исто тако, развој у домаћој привреди је био много мање успешан. У неким земљама инфлација се задржала на умерено високом нивоу (са којим су и стартовали у програм), док се у неким земљама (примери: Мађарска, Румунија) инфлација чак и убрзала. При томе, ни једна земља није успела да се пребаци на пут убрзаног раста. Што је још горе, само неколико земаља се суочило са повећањем укупних инвестиција као дела БДП-а. Са светлије стране гледано, приватне инвестиционе стопе су скочиле (у просеку), док су инвестиционе стопе у јавном сектору пале, а продуктивност инвестиција (мерена путем рачица додатног капитала према производњи) је порасла.

Критички осврт на програме ММФ-а

Генерално, може се рећи да је савремени приступ ММФ-а заснован на три поменута крака био одговарајући. Приступ је, заиста, ставио већи нагласак на постизање платнобилансних циљева, али то је било неизбежно у светлу ограниченог приступа екстерним изворима и генерално поразним плантобилансним проблемима које су и довеле земље пред врата ММФ-а. Изгледа да је већина програма ишла ка остварењу ових циљева са осећањем реализације коначног циља економске политике – побољшања животног стандарда путем остварења виших стопа раста. Подржавање одрживог раста је неизбежан процес отезања који захтева стабилну подршку осетљивим политикама на дуги рок. Самим тим, многи програми су успели да обезбеде тренутно побољшање екстерних финансија, као део процеса стварања услова за већу дугорочну ефикасност, штедњу, инвестиције и раст.

Ипак, показале су се области где је креирање програма могло бити ојачано. Генерално, програми би имали користи, уколико прикупљање података то дозволи, од свебухватних средњорочних сценарија који би детаљно објаснили конзистентност средњорочних циљева за штедњу, инвестиције, временску динамику дугова и текући део платног биланса. То би помогло да се одреди адекватност фискалног прилагођавања, реалистични циљеви везани за инвестиције и раст, и потреба за структурним реформама како

би се креирало окружење атрактивно за инвестиције. Што се тиче финансијске политике, епизоде врло високих реалних каматних стопа потцртале су важност банкарских реформи и адекватног фискалног прилагођавања како би се избегло превелико ослањање на кредитна ограничења, обуздала тражња и контролисала инфлација. Све већи број земаља којима је дезинфлација важан циљ наводи на закључак да више пажње треба поклонити ослањању на номинално сидро у сваком програму. У многим околностима, девизни курс се показао као најбољи за ту улогу, иако су чврсти монетарни оперативни циљеви корисни када постоје неизвесности око равнотежног реалног девизног курса. Коначно, програми би требало да се прошире од структурних промена у девизном систему, трговини и финансијском систему, и да укључе и тржиште рада, пореску политику и финансије јавних предузећа.

Често се предлаже да се путем фискалне политике може побољшати способност власти у земљама у развоју да контролишу инфлацију и платнобилансни дефицит. Ефективније скупљање пореских прихода би помогло да се успори раст фискалног дефицита, креирања новца и самогенерисане инфлације. Придржавање структурног буџетског планирања током четири до пет година олакшаће властима повећање пореских стопа, прошириће пореску основицу, побољшаће прикупљање прихода, и индексираће номиналну вредност одређених пореза за инфлацију, тако да ће се проширити реални порески приходи и ојачати веза пореског система са инвестицијама када се приходи повећају.

Стабилизациони ефекти се могу средњорочно побољшати путем примене флексибилније политике каматних стопа која би дозволила пораст номиналних каматних стопа на организованом тржишту новца како би оне реално биле позитивне. Предлаже се да ће више реалне каматне стопе охрабрити коришћење операција на отвореном тржишту, што представља мање експанзиван метод финансирања фискалног дефицита него штампање новца. Ако се због пораста каматних стопа институционализује већа штедња, ти депозити ће проширити компоненте монетарне базе над којима власт има највећу контролу – кредите централне банке комерцијалним банкама.

У приватном сектору, финансијска реформа може да произведе већи вишак штедње, осим уколико нема довољно профитабилних инвестиционих могућности које би апсорбовале повећани износ

мобилизоване штедње. Док се дефицит јавног сектора мора стабилизovati фискалном политиком која треба да помири суфицит и дефицит у приватном, јавном и трговинском сектору, често се истиче да политика финансијске либерализације може много олакшати овај процес помирења, без смањења укупних инвестиција.

Као додатак фискалној, финансијској и монетарној политици које покушавају да обнове равнотежу агрегатне понуде и агрегатне тражње, потребан је широк спектар мера политике како би се олакшао инфлациони притисак у кључним секторима, изменили увозни и извозни коефицијенти дате земље, и охрабриле инвестиције током рецесије. Када тражња превазилази понуду, агрегатно или у кључним секторима, утицај домаће политике ће бити ограничен:

- 1) периодом у коме се треба постићи стабилизација;
- 2) нагласком коју власти стављају на стабилизацију;
- 3) доступношћу кредита из иностранства;
- 4) политичким условима.

ММФ и друге међународне институције инсистирају на слободној трговини и либерализацији тржишта капитала. Напредне земље света изградиле су своју привреду уз подршку мудре и селективне заштите бар неких од својих индустријских грана. С друге стране, сад се инсистира на политици брзе либерализације трговине у недовољно развијеним земљама. «Приморавати земљу у развоју да се отвори за увозне производе који ће конкурисати истоврсним производима неких од домаћих индустрија опасно рањивих на конкуренцију одговарајућих индустрија других земаља – може имати и социјално и економски катастрофалне последице»¹⁰. Што се тиче слободног кретања капитала, европске земље су све до седамдесетих година 20. века забрањивале његов слободан ток; сад се опет инсистира на слободном тржишту капитала на глобалном нивоу. При том се не води рачуна о томе да нагли «прилив и одлив ‘врућег’ новца у земљу и из ње, што тако често следи након либерализације тржишта капитала, оставља пустош за собом»¹¹...« ... не само да је ММФ наметао политике либерализације које су водиле у кризе, већ је то рађено чак иако је постојало врло мало дока-

10) Штиглиц, Ц., Противречности глобализације, SBM-x, Београд, стр. 30

11) Исто, стр. 30.

за да би те политике могле промовисати раст, али је постојало мноштво доказа да су земљама у развоју наметнуте огромне ризике¹²⁾.

ММФ-ови програми прилагођавања могу имати значајне импликације за званичне интервенције земаља са флексибилним режимима девизног курса. У многим програмима, оперативни циљеви су постављени на нето девизним резервама, што лимитира капацитет централне банке да прода девизе. У ствари, ММФ-ови програми често дају савете властима да ограниче своје интервенције на смиривање колебљивости девизног курса. У многим ММФ-овим програмима се зато препоручује акумулирање резерви, путем постепеног повећања таргета на нето девизне резерве, што ствара асиметрију у девизном курсу и политикама интервенције.

Може се поставити питање ефективности толиког повећања девизних резерви, док је опортунитетни трошак тога више него очигледан.

»Управо због тога је изазов за многе земље са ММФ-овим програмима подршке да акумулирају резерве како би задовољиле постављене оперативне циљеве износа нето девизних резерви и при томе минимизирали утицај интервенција ради очувања стабилности националне валуте¹³⁾. Интервенције којима би се смирило »тржиште у хаосу« и ублажила колебљивост девиза треба да буду ретке и да буду оправдане посебним истраживањима. »Тржиште у хаосу« је тешко детектовати и не треба га користити као изговор за интервенцију у одбрани одређеног нивоа девизног курса.

»Једна од значајних разлика између идеологије и науке јесте да наука признаје ограничења онога што човек зна. Неизвесност увек постоји; у ММФ-у, на супрот томе, никада не воле да дискутују о неизвесностима везаним за политике које препоручују, већ више воле да пројектују слику о својој непогрешивости¹⁴⁾.

КРИЗА ДЕМОКРАТИЈЕ

На основу горе изнетих ставова може се закључити да је данашња демократија у оквирима светског продора неолиберализма

12) Исто, стр. 111.

13) Canales-Kriljenko, J.I., Guimaraes, R., Ishii, S., Karacadag, C. 2003. "Riding the Tiger – How central banks in developing countries can best intervene in volatile foreign exchange markets". *Finance & Development*. IMF. Vol. 40, No 3, str. 30.

14) Штиглиц, Џ. *Противречности глобализације*, SBM-х. Београд, стр. 240.

угрожена, односно да су неолиберални поредак и демократија дошли у сукоб. Овакав закључак илуструје и став истакнутог теоретичара Шелдона Волина (Sheldon Wolin): „На почетку новог миленијума, наилазимо на врло јак контраст између политике корпоративне државе и циљева демократске политике, а ипак изгледа да не постоји раширена свест о кризи.”¹⁵⁾

Проблем, како даље наводи Волин, најпре лежи у првобитној претпоставци да ће се капитализам и демократија складно развијати, односно да ће јачати једно друго. Овако нешто било је међутим могуће све док је капитализам био поистовећиван са индивидуалном приватном својином, а не и циновским мултинационалним корпорацијама, односно крупним капиталом.¹⁶⁾

Неолиберални капитализам, као систем у коме је све подређено профиту, постао је тако главни фактор кризе легитимитета либералне демократије сводећи је на пуку процедуру. Неолибералном моделу економије управо одговара модел демократије редуковане на процедуру, па се тако може рећи да је управо неолиберални капитализам тај који својом логиком маргинализује демократију.

Демократија тако постаје маска, односно манипулативни појам помоћу ког се прикрива диктатура капитала, односно међународних финансијских институција и транснационалних корпорација, иако би она по свом нормативном појму требало да буде нешто суштински супротно у односу на диктатуру. У име демократије и људских права најмоћније државе Запада које важе за демократске врше потчињавање слабих држава у циљу испуњења својих стратешких интереса. Ово показује да је демократска претензија такозваних демократских држава, на челу са Америком, ипак само хипокризија.

Криза легитимитета данашњих демократија указује на поражавајућу чињеницу да је владавина народа само фикција и да је већина производ новца, организације и медија. Као што је још Гебелс добро уочио – јавно мњење не постоји, оно се ствара. Услед овако ослабљене везе између власти и грађана, доношење закона постаје подложно утицају организованих партикуларних интереса.

15) Шелдон Волин, *Политика и визија*, Филип Вишњић, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 751.

16) Види: Шелдон Волин, *Политика и визија*, Филип Вишњић, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 751.

На основу ових теоријских разматрања, као и мноштва емпиријских индикатора, може се рећи да данашњи преовлађујући неолиберални поредак одликује потчињеност профиту, а да су политичка слобода и принцип поделе и узајамне контроле власти у другом плану. Систем неолибералног капитализма свесно ставља у други план, ако не и потискује, конститутивне елементе либерализма који представљају цивилизацијско достигнуће.

Visnja Stancic, Zoran Grubisic

NEOLIBERALISM AND IMF CONDITIONAL POLICY

Summary

In this paper the authors firstly analyzed the concept of neoliberalism, which is today prevailing economical and political doctrine and the set of values. Due to this fact, neoliberalism is an intriguing concept of political theory and practice. Afterwards, formation and development of neoliberal system are elaborated. Difference between liberalism and neoliberalism is demonstrated. The authors show that in neoliberal capitalism politics and democracy institutions are primarily subordinated to profit. Such neoliberal strategy is illustrated by conditional policy of the IMF. Therefore, this conditional policy is being analyzed and criticized regarding its goals and results. On the basis of theoretical analysis and empirical researches the authors indicate crisis of democratic legitimacy and the contrast between corporate state and goals of democratic policy.

Key words: liberalism, neoliberalism, democracy, profit, capitalism, IMF, conditional policy.

ЛИТЕРАТУРА

- Baldacci, E., Clements, B., Gupta, S., “Using Fiscal Policy to Spur Growth – When reducing fiscal deficits makes sense for low-income countries”, *Finance & Development*. IMF. Vol. 40, No 4, 2003.
- Blanchard, O., Das, M., Faruquee, H., The Initial Impact of the Crisis on Emerging Market Countries, Washington, International Monetary Fund, 2010.
- Calvo, G.A., Vegh, C.A. “Inflation Stabilization and Balance of Payments Crises in Developing Countries”. Paper has been prepared for publication in the Handbook of Macroeconomics. North Holland, 1998.
- Canales-Kriljenko, J.I., Guimaraes, R., Ishii, S., Karacadag, C., “Riding the Tiger – How central banks in developing countries can best interve-

- ne in volatile foreign exchange markets”, *Finance & Development*. IMF. Vol. 40, No 3, 2003, str. 30.
- Clements, B., Bhattacharya, R., Nguyen, T.Q. »External Debt, Public Investment and Growth in Low-Income Countries«. *IMF Working Paper*. IMF. Washington. WP/03/249, 2003.
 - Грубишић, Зоран, „Макроекономска стабилизација и структурне реформе – одрживост фискалног прилагођавања“, *Економист*, вол. 41, бр. 1, Савез економиста Србије и Црне Горе, Београд, 2005, с. 178-190.
 - IMF Study. »IMF Conditionality Review: Experience Under Stand-By and Extended Arrangements, Part II: Background Papers«. *IMF Occasional Paper*. Washington. No. 129, 1995.
 - *IMF World Economic Outlook: Rebalancing Growth*, Washington, D.C.: IMF, 2010 (a).
 - IMF. *IMF proposes 'green fund' for climate change financing*, IMF Survey online, 2010(b). www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2010/NEW013010A.htm
 - Killick, T., *The IMF and Stabilisation: Developing Country Experiences*. Gower House and Overseas Development Institute. Brookfield, 1985.
 - Krugman, P., Obstfeld, M., *International Economics: Theory and Policy*. Addison-Wesley, Int., 2003.
 - Ortiz, G., “Latin America and the Washington Consensus – Overcoming Reform Fatigue”, *Finance & Development*. IMF. Vol. 40, No 3, 2003.
 - Pattillo, C., Poirson, H., Ricci, L., «External Debt and Growth». *IMF Working Paper*. International Monetary Fund. Washington. WP/02/69, 2002.
 - Polak, J.J. “The IMF Monetary Model, A Hardy Perennial”. *Finance & Development*. IMF. Vol. 34, No 4, 1997.
 - Schadler, S. “How Successful Are IMF-Supported Adjustment Programs?”, *Finance & Development*. IMF. Vol. 33, No 2, 1996.
 - Стиглиц, Џ., *Противречности глобализације*, SBM-x. Београд, 2002.
 - Станчић, Вишња, „Либерализам и демократија: сличности и разлике“, *Политичка ревија*, 2/2010, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
 - Стојадиновић, Миша, Матић, Петар, „Либерални национализам – у потрази за изгубљеним идентитетом“, *Политичка ревија*, 1/2010, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
 - Тодоровић, Јелена, „Србија и политика условљавања ЕУ“, *Политичка ревија*, вол. 10, 2/2011, Институт за политичке студије, Београд, 2011.
 - Видојевић, Зоран, *Демократија на заласку*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2010.
 - Видојевић, Зоран, *Транзиција, рестаурација и неототалитаризам*, Институт друштвених наука, Београд, 1997.

- Видојевић, Зоран, *Куда води глобализација*, Филип Вишњић, Београд, 2005.
- Вукчевић, Дејана, „Допринос либералне теорије међувладиних односа у изучавању процеса европске интеграције“, *Политичка ревија*, вол. 10, 1/2011, Институт за политичке студије, Београд, 2011.
- Волин, Шелдон, *Политика и визија*, Филип Вишњић, Службени гласник, Београд, 2007.

Resume

In this paper the authors wanted to underline difference between liberalism and neoliberalism, by showing that in the system of neoliberalism, unlike in liberalism, all institutions, political freedom and democracy are subordinated to profit. Also, it is shown that neoliberal model is illustrated by conditional policy of the IMF. On the basis of theoretical analysis and research critical opinion of the IMF programmes is given. Programmes achieved some results on external position, but neoliberal concept of the IMF caused very limited results on internal balance. It is primarily due to inadequate structure of the economy, and therefore lack of possibility to achieve sustainable economic growth.